

آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی

عنوان پژوهش

بررسی مفهوم «تامین اجتماعی»

شماره مسلسل: ۱۳۹۲۰۱۱۶

تاریخ: ۱۳۹۲/۱۲/۱۸

شناسنامه

عنوان:

آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی
بررسی مفهوم «تامین اجتماعی»

مؤلف:

زینب عصمتی

ناظر علمی:

علی بهادری جهرمی

دفتر مطالعات نظام سازی اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۹۲۰۱۱۶

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۱۲/۱۸

پژوهشکده شورای نگهبان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

مقدمه	۳
چکیده	۴
۱- درآمد	۵
۲- مفهوم شناسی	۵
۳- مفاهیم مشابه	۶
۳-۱- بیمه های اجتماعی	۶
۳-۲- مساعدت اجتماعی	۷
۳-۳- خدمات اجتماعی	۷
۳-۴- رفاه اجتماعی	۷
۴- تاریخچه اصطلاح تامین اجتماعی	۸
۵- انواع نظام های تامین اجتماعی	۱۲
۵-۱- نظام بیمه ای	۱۲
۵-۲- نظام حمایتی	۱۳
۶- مبانی اسلامی و حقوقی تامین اجتماعی	۱۳

- ۱-۶- مبانی اسلامی..... ۱۳
- ۲-۶- مبانی حقوقی..... ۱۶
- ۷- بررسی تامین اجتماعی در قوانین جمهوری اسلامی ایران..... ۱۸
- ۱-۷- تامین اجتماعی در قانون اساسی..... ۱۸
- ۲-۷- تامین اجتماعی در قانون تامین اجتماعی..... ۱۹
- ۳-۷- قانون ساختار نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی..... ۲۰
- ۸- جمع بندی و تحلیل..... ۲۰
- منابع پیشنهادی جهت مطالعه بیشتر..... ۲۱
- منابع و مآخذ..... ۲۲

مقدمه

در تحقیق و تتبع پیرامون هر گرایش علمی، گام اول آشنایی با مفاهیم پایه‌ای آن علم است. حقوق عمومی به عنوان شاخه و گرایشی از علم حقوق از این قاعده مستثنی نیست و آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی درگاهی برای ورود و اظهارنظر در موضوعات مرتبط با آن می‌باشد.

از سوی دیگر تأسیس حکومتی بر مدار مختصات اوامر الهی نیازمند به نهادها و سازوکارهایی متناسب با آن است. بر این اساس نظام‌سازی اسلامی پس از تشکیل حکومتی بر مبنای اصول و احکام شریعت مقدس اسلامی ضروری به نظر می‌رسد. حرکت در مسیر این امر مستلزم آشنایی با مفاهیم علمی، مطالعه مبانی و نقد و بررسی آنها بر اساس اندیشه ناب اسلامی است. در این میان مفاهیم حقوق عمومی به عنوان گرایش تخصصی رشته حقوق که به بررسی کلان موضوعات مرتبط با حوزه حکومت و حدود اختیار آن، روابط مردم با فرمانروایان و مباحث مشابه آن می‌پردازد از اهمیت والایی برخوردار است.

در همین راستا، موضوع بازخوانی مفاهیم حقوق عمومی در دستور کار دفتر مطالعات نظام‌سازی اسلامی مرکز تحقیقات شورای نگهبان قرار گرفته است. هدف از این امر آشنایی با تعاریف مفاهیم، تاریخچه، اقسام و انواع، بررسی مبانی آن در حقوق موضوعه و مطالعه تطبیقی با مبانی اسلامی و بررسی موضوع در قوانین و سازوکارهای حقوقی نظام جمهوری اسلامی ایران و ارائه نقد و تحلیلی اجمالی از آن است تا به این واسطه گام نخست در عرصه نظام‌سازی اسلامی برداشته شود.

(تامین اجتماعی، الضمان الاجتماعي، Social security)

چکیده

تامین اجتماعی به سبب دربرگرفتن ابتدایی ترین حقوقی که هر انسانی بدون آن از حداقل‌های معیشت بی‌بهره است، جزء مفاهیمی است که به راحتی نمی‌توان از آن عبور کرد. تامین اجتماعی به مفهوم کنونی آن نتیجه یک تحول تاریخی طولانی است که با احساس نیاز انسان به امنیت اقتصادی در رویارویی با خطرات اجتماعی آغاز شد، سپس این نیاز همگانی با تحول اوضاع اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فکری جوامع انسانی متحول شد تا به وضع کنونی خود رسید. تامین اجتماعی مفهومی عام است و موضوع آن حمایت جامعه به وسیله دو نظام بیمه‌ای و حمایتی است که به هنگام بروز بیماری، از کارافتادگی، بازنشستگی و فوت به کمک مشمولان می‌آید و با فراهم ساختن درمان و کمک‌های جانبی دیگر اعضای خود را یاری می‌دهد. کرامت ذاتی، عدالت توزیعی، همبستگی اجتماعی از جمله دلایل و مبانی حقوقی تامین اجتماعی است. از منظر اسلامی نیز عدالت اجتماعی، نوع دوستی، مسئولیت‌پذیری، رفع فقر و محرومیت را می‌توان به عنوان مبانی تامین اجتماعی بر شمرد. با توجه به تاکیدات قرآنی، تامین اجتماعی در بخش راهکارهای حمایتی در حکومت اسلامی با مشکل چندانی روبرو نمی‌شود، ولی در بخش راهبردهای بیمه‌ای مشکلات تطبیق با آموزه‌های دینی کم و بیش وجود دارد؛ آنچه در آیات قرآن کریم به عنوان تامین اجتماعی آمده است انگیزه مادی در آن راه ندارد و تنها ارزش‌های انسانی، افراد را به این سو هدایت می‌کند. قانون اساسی، تامین اجتماعی را حقی همگانی قلمداد کرده و دولت را موظف به برپاسازی شرایط تحقق آن کرده است.

۱- درآمد

تامین اجتماعی به عنوان یک مفهوم متاخر ریشه در احوالات گذشته‌ی بشر دارد. در حقیقت اولین انحصارها و امتیازها، انبوهی انسان‌ها را به دو پاره‌ی «دارا» و «ندار» تقسیم کرد. شکل‌گیری طبقات و گروه‌های اجتماعی از دل همین تقسیم‌بندی ناعادلانه بیرون می‌آید. ضرورت تامین اجتماعی، در همین زمان و فضا است که کم‌کم خود را به صورت نیاز حتمی بشر جلوه‌گر می‌سازد. در حقیقت نخستین انقلاب‌ها خواسته‌هایی را مطرح می‌کردند که ناظر بر تامین اجتماعی بود و نظام سرمایه‌داری ناگزیر از تامین حداقل‌هایی از نیازهای اجتماعی مردم برای کنترل نارضایتی‌ها و جلوگیری از وقوع انقلاب می‌شود. (ستاری فر، ۱۳۷۸: ۲۹-۴۹)

از طرفی نسبت دین با پدیده‌های گوناگون زندگی بشر همیشه مورد پرسش اهل دانش قرار گرفته است. آنان می‌پرسند آیا صرف نظر از توجه فردی به یکایک انسان‌ها، روابط اجتماعی آنها نیز برای دین اهمیت دارد؟ رویکرد اسلام به تامین اجتماعی چیست؟ آیا تامین اجتماعی مورد پذیرش شریعت قرار گرفته است؟ در این راستا، این پژوهش با امعان نظر به اهمیت موضوع ضمن بررسی مفهوم تامین اجتماعی، مفاهیم مشابه آن، تاریخچه و انواع نظام تامین اجتماعی به بررسی تطبیقی مبانی نظری تامین اجتماعی در اسلام و مکاتب فلسفی و حقوقی می‌پردازد و وضعیت تامین اجتماعی در قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران را تبیین می‌کند.

۲- مفهوم شناسی

در ذیل به چند تعریف از اصطلاح تامین اجتماعی برگرفته از منابع متعدد به منظور روشن تر شدن اصطلاح تامین اجتماعی اشاره می‌شود.

ویلیام بوریچ در کتابی تحت عنوان بیمه‌های اجتماعی و خدمات آن در توضیح اصطلاح تامین اجتماعی نوشته است: «اصطلاح تامین اجتماعی بیانگر تامین درآمدی است که به هنگام قطع درآمد به عللی از قبیل بیکاری، بیماری یا حادثه، جایگزین آن می‌شود و همچنین تامین درآمد برای کسانی که به علت پیری بازنشسته شده‌اند، و نیز آن‌ها که به سبب مرگ شخص دیگری از حمایت محروم مانده‌اند و تامین مخارج استثنایی از قبیل هزینه‌هایی که به مناسبت تولد، ازدواج و یا مرگ پیش می‌آید. اصولاً تامین اجتماعی یعنی

حداقل درآمد.» (فیض زاده و مدنی، ۱۳۷۹، ۱۶)

واژه تامین اجتماعی حداقل در قانون فدرال آمریکا راجع به تامین اجتماعی که در سال ۱۹۳۵ به تصویب کنگره رسید، به مفهوم حقوقی مطرح شده و دارای مفهومی عام از حیث هدف حمایتی دولت است که از حالت محدود تعریف به بیمه و بیمه کارگران تا سیستمی از حمایت اجتماعی تمامی ضعفا و نیازمندان را شامل می شود. (waston, 1980, p 1) البته در انگلستان تعریف مضیق تری از آن به عمل آمده و برای مثال در مجموعه مقررات شماره ۱۴۰۸، مصوب ۱۹۷۱ راجع به کارگران مهاجر تنها به شاخه هایی کلاسیک از تامین اجتماعی که بیشتر جنبه تامین بیمه ای دارند، محدود شده است. (Harris, 1999, p 15)

با توجه به تعاریف ارایه شده، تامین اجتماعی اصلی است که مورد پذیرش همگان قرار گرفته است و باید برای هر فردی در دوران زندگی اش حداقل نیازهای اجتماعی را فراهم کند. پس حقوق تامین اجتماعی که در این زمینه تدوین می شود، باید شامل مقرراتی باشد که حدود و تکالیف را برای جامعه و شرایط برخورداری از آن حقوق را برای اعضای جامعه یعنی افراد انسانی مشخص کند.

۳- مفاهیم مشابه

تامین اجتماعی گاهی مترادف با مفاهیمی چون رفاه اجتماعی، مساعدت اجتماعی، خدمات اجتماعی و بالاخره بیمه های اجتماعی به کار می رود. (پناهی، ۱۳۸۵: ۵) مفاهیم مشابه در واقع روشها و تکنیک هایی که در طول نیم قرن اخیر بر اساس تجارب حاصله در زمینه تامین اجتماعی به وجود آمده و در اغلب کشورهای پیشرفته صنعتی به صورت گسترده و عام و همچنین تعداد زیادی از کشورهای در حال توسعه جهان از جمله ایران به طور محدود مورد استفاده قرار می گیرند، در مرحله نخست منبعث از نحوه و نوع وابستگی استراتژی مورد نظر در ارتباط با تامین منابع مالی هر طرح (بیمه ای یا حمایتی) است. (پناهی، بهرام، ۱۳۷۸: ۹۷) در ذیل هر یک از این مفاهیم مورد بررسی قرار می گیرند.

۳-۱- بیمه های اجتماعی

اصطلاح تامین اجتماعی دارای دو مفهوم «مشارکتی و غیر مشارکتی است. (East, 1999: 15-16). تامین اجتماعی در معنای مشارکتی به بیمه های اجتماعی اطلاق می شود که بر اساس آن برخورداری از تامین اجتماعی منوط به پرداخت مبلغی تحت عنوان حق بیمه و

غالباً داشتن کار یا حرفه مشخص یا وابستگی خانوادگی به فرد شاغل است. (ماینونو دیتینیانو ۱۳۸۰: ۱۵).

بیمه‌های اجتماعی به مجموعه خدماتی اطلاق می‌شود که برای ایجاد رفاه عمومی طبقه معینی انجام می‌گیرد. حمایت اجتماعی کارگران و شاغلان در مقابل برخی از حوادث و وقایع احتمالی از طریق بیمه، بیمه اجتماعی نامیده می‌شود. (طالب، ۱۳۸۱: ۳۲ و ۳۳)

۳-۲- مساعدت اجتماعی

تامین اجتماعی در معنای غیر مشارکتی شامل مساعدت اجتماعی و خدمات اجتماعی می‌باشد. مساعدت اجتماعی برای کسانی است که نظام بیمه‌ای، پاسخگوی نیاز آنان نیست. تامین مالی این نظام از راه مالیات است نه از طریق بیمه. مساعدت اجتماعی بر اساس اصولی طراحی شده که در آن هر یک از افراد جامعه، اعم از شاغل یا غیر شاغل، در زمان بروز وقایع پیش بینی شده در قانون، استحقاق دریافت کمک‌های مالی را از کل اعتبارات عمومی دولت دارند. خصوصیت بارز مساعدت‌های اجتماعی این است که دولت بر اساس موقعیت اضطراری هر یک از افراد جامعه اعم از اینکه وضعیت اجتماعی و اقتصادی آنان بر اثر سهل انگاری و یا قصور فردی دچار مخاطره گردیده باشد یا خیر، آنان را تحت پوشش قرار می‌دهد. (پناهی، ۱۳۸۵: ۳۸-۴۰).

۳-۳- خدمات اجتماعی

همانطور که گفته شد تامین اجتماعی در معنای غیر مشارکتی شامل خدمات اجتماعی نیز می‌باشد که به طور کلی نگهداری افراد بی سرپرست و معلولان جسمی و ذهنی و همچنین بازپروری و توان بخشی و ایجاد زمینه‌های شغلی و مهارتی برای نیازمندان مهمترین خدمات این راهبرد است. بر خلاف نگرش جاری در مساعدت‌های اجتماعی، این حمایت جنبه کمک داشته و حق تلقی نمی‌شود. (شورای پژوهشی موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی، ۱۳۷۸: ۲۳).

۳-۴- رفاه اجتماعی^(۱)

در کتاب فرهنگ و اصطلاحات کار و تامین اجتماعی چنین آمده است: رفاه به معنای

وسیع کلمه به آسایش فکری و جسمی اطلاق می‌شود. به معنی اخص به کوشش‌هایی گفته می‌شود که جهت پیشرفت وضع عمومی بهداشت، خوشبختی و آسایش مادی و معنوی جامعه به کار می‌رود. این کوشش‌ها ممکن است از طریق اعمال سیاست‌های حکومت محلی یا مرکزی و یا از طریق شرکت‌های خصوصی یا موسسات دیگر صورت گیرد. (نائینی، ۱۳۷۲: ۱۶۴)

۴- تاریخچه اصطلاح تامین اجتماعی

از نقطه نظر تاریخی اولین بار انقلابی ونزوئلایی، سیمون بولیوار اصطلاح تامین اجتماعی را به کار برده است. وی در سخنان خویش چنین گفته: "کامل‌ترین نظام، حکومتی است که بیشترین میزان تامین اجتماعی و بیشترین میزان امنیت سیاسی را فراهم آورد." اما وی تعریف خود را از اصطلاح تامین اجتماعی ارایه نکرد. " (عراقی و همکاران، ۱۳۸۵: ۲) اما برخی اعتقاد دارند که تامین اجتماعی دستاورد رخداد انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ روسیه و تبلیغات ناشی از آن است. در سال ۱۹۱۸ یعنی یک سال پس از انقلاب اکتبر، اصطلاح تامین اجتماعی در فرمانی از سوی لنین برای ایجاد قانونی در جهت تامین اجتماعی همه افراد به کار رفت. (آراسته‌خو، ۱۳۸۵: ۱۳۸)

با این وجود، واژه «تامین اجتماعی» برای اولین بار به صورت رسمی و حقوقی در قانون مصوب ۱۹۳۵ ایالات متحده آمریکا ارایه شد. اولین تلاش‌ها جهت قانونی شدن حق بر تامین اجتماعی با انتخاب روزولت در سال ۱۹۳۲ به عنوان رئیس جمهور ایالات متحده آمریکا آغاز گردید. تلاش و پی‌گیری روزولت نهایتاً منجر به تصویب قوانین متعددی در راستای این هدف شد. از جمله این قوانین یکی هم قانون تامین اجتماعی بود که در تاریخ ۱۵ اوت به تصویب رسید. (عراقی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱). تامین اجتماعی پس از قانونی شدن در آمریکا و در اروپای غربی نیز با محوریت همان اهداف، در شکل و گستره‌ی متفاوتی رسمیت یافت.

تامین اجتماعی در ایران:

قبل از انقلاب صنعتی در اروپا و ورود مفاهیم ناشی از این انقلاب به ایران و پدید آمدن تدریجی کارگاه‌ها و کارخانه‌ها در این سرزمین، بی‌تردید به صورت خیر خواهی، دستگیری از فقرا، عمل به وظایف دینی و انسانی جلوه‌گر بوده است. اما جدی شدن تامین

اجتماعی در ایران، همچون دیگر نقاط جهان و امدار انقلاب صنعتی و در پی آن شکل‌گیری اولین اعتراضات حق خواهی است. ولی سیر حق شدن تامین اجتماعی در ایران به نسبت دیگر نقاط جهان گام‌های خود را کندتر و آهسته‌تر پیموده است.

در ایران پس از برقراری حکومت مشروطه، در تاریخ ۱۲۸۷/۲/۱ شمسی در مجلس اول قانونی به نام « قانون وظایف » وضع شد که برای وراث ارباب حقوق دیوانی، یعنی عائله کارمندان متوفای دولت، حقوق برقرار شود. طبق این قانون پدر، مادر، عیال و اولاد و نوادگانی که تحت تکفل مستخدم متوفی بودند جمعا از نصف حقوق ماهانه کارمند استفاده می کردند و سهم اناث از حقوق وظیفه معادل نصف سهم مذکور تعیین شده بود. با توجه به اینکه در قانون یاد شده برای زمان حیات کارمند و دوران سالخوردگی یا از کارافتادگی او فکری نشده بود، بلکه فقط وراث وی از حمایت اجتماعی برخوردار می گردیدند، لذا نمی توان آن را قانونی جامع در زمینه تامین کارکنان دولت دانست.

اولین قانون گذاری در زمینه تامین اجتماعی کارکنان دولت به عنوان قسمتی از حقوق استخدامی و به منظور حمایت از آنان و وراثشان در مقابل پیری، فوت و ازکارافتادگی در سال ۱۳۰۱ به عمل آمد. در حقیقت می توان گفت بیست و دوم قوس ۱۳۰۱ روز پیدایش نظام بازنشستگی و وظیفه کارکنان دولت در ایران است قبل از آن در روابط استخدامی دولت و مستخدم، حالتی که مستخدم بدون انجام کار از حقوق یا مقرری بهره مند شود وجود ندارد.

قانون فوق الذکر یکبار در سال ۱۳۰۸ بار دیگر در سال ۱۳۲۴ و سپس در سال ۱۳۳۷ شمسی تغییرات بنیادین و اساسی نمود و بالاخره در تاریخ ۱۳۴۵/۳/۳۱ قانون استخدام کشوری فعلی جایگزین قانون گذشته گردید. فصل هشتم قانون اخیرالذکر نیز که اختصاص به مقررات بازنشستگی و وظیفه دارد از سال ۱۳۴۵ تاکنون چند بار دچار تغییرات گوناگون شده است.

قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶/۷/۸ نیز به تامین اجتماعی اشاره نموده است عنوان فصل سیزدهم این قانون (ماده ۱۰۱ تا ۱۱۳) «تامین اجتماعی» است، اما مواد مربوط به تامین اجتماعی قانون مدیریت خدمات کشوری محدود به این فصل نیست و در سایر فصول قانون نیز مواد پراکنده ای در ارتباط با تامین اجتماعی وجود دارد. در اینجا ذکر این نکته لازم که قانون مدیریت خدمات کشوری قانون پایه تامین اجتماعی محسوب نمی

شود، بلکه قانون فرعی است که تنها برخی از احکام تامین اجتماعی کارکنان دولت را اصلاح کرده است. (بادینی، ۱۳۸۵: ۱۵-۱۶)

پیشینه نظام حمایتی کارگران و سایر اقشار در ایران بر می گردد به عضویت ایران در سازمان بین المللی کار و تعهدی که نسبت به اجرای مقررات و قواعد کار و تامین اجتماعی نموده بود، دولت را وادار کرد تا به عنوان اولین کشور مسلمان عضو سازمان بین المللی کار گام هایی در جهت اجرای مقاوله نامه ها و توصیه نامه ها آن سازمان بردارد (طالب، ۱۳۷۵: ۲۱۹ و ۲۲۰)

اولین اقدام با تاسیس صندوق احتیاط کارگران طرق و شوارع در سال ۱۳۰۹ انجام شد که کلیه کارگران شاغل در راهسازی در برابر حوادث ناشی از کار تحت پوشش خدمات درمان، غرامت مقطوع از کار افتادگی و غرامت فوت دریافت کردند. (عراقی، ۱۳۸۶: ۵۸-۵۹)

اقدام بعدی را باید تصویب قانون متمم بودجه سال ۱۳۱۱ دانست. بر اساس ماده ۲۰ از لحاظ قانون کارگرانی که برای دولت کار می کنند می توانستند از محل بودجه مربوط به همان کار در صورت از کارافتادگی، مبلغی دریافت کنند و در صورت مرگ به وارثان کارگر مبلغی پرداخت می شد. در سال ۱۳۱۲ کارگرانی که شاغل در کارگاه های صنعتی و معدنی بودند مشمول مزایای صندوق احتیاط طرق و شوارع شدند. (طالب، ۱۳۷۷: ۲۲۱-۲۲۰) ۱۹ مرداد ماه ۱۳۱۵ با تصویب نظامنامه کارخانجات و موسسات صنعتی، بخش وسیعتری از کارگران شاغل در کارخانجات و موسسات صنعتی تحت پوشش آن قرار گرفتند و در آن مقررات مفصلی در خصوص شرایط و ضوابط تاسیس کارخانه، ایمنی و بهداشت محیط کار و تکالیف کارفرمایان و کارگران در این زمینه و بازرسی کار وضع شد. (پناهی، ۱۳۸۵: ۲۱).

در سال ۱۳۱۸ بیمه خصوصی در جهت رسیدن به هدف های تامین اجتماعی معمول گشت. البته شرکت بیمه ایران در سال ۱۳۱۴ توسط دولت ایجاد شد که بیمه جزء اعمال تصدی دولت محسوب می شود و دولت قصد تجارت نیز داشته که خصوصی بودن آن را نشان می دهد ولی در ابتدا به معنای واقعی کلمه خصوصی نبوده است. در سال ۱۳۲۲ استفاده از بیمه های خصوصی با تصویب قانون بیمه کارگران محقق شد. به موجب ماده ۱ قانون «کلیه کارخانه ها و موسسات اقتصادی بازرگانی، صنعتی، بازربری، راه آهن و به طور کلی هر موسسه ای که کارگر در استخدام خود دارد واقع در کشور ایران مکلفند کارگران

خود را نزد شرکت سهامی بیمه ایران با شرکت داخلی بیمه دیگری که دولت مقتضی بداند در مقابل حوادثی که در اثر انجام وظیفه روی داده باشد، بیمه نماید. « (عراقی، ۱۳۸۶: ۵۸-۵۹). با تاسیس وزارت کار در سال ۱۳۲۵ و تصویب مقررات کار در خرداد ماه به وسیله هیئت وزیران، در هر کارگاه برای انجام امور بیمه کارگران دو صندوق تعاون و بهداشت ایجاد شد و صندوق رفاه اجتماعی نیز برای نظارت بر آن ها در سال ۱۳۲۶ ایجاد شد. (ملکوندفرد، ۱۳۸۲: ۱۹۴-۱۸۹)

تحول عمده در حقوق تامین اجتماعی ایران که نشان دهنده درک دولت از ضرورت اجرای بیمه اجتماعی است، تصویب قانون بیمه اجتماعی کارگران در سال ۱۳۳۱ است که در سال ۱۳۳۴ در آن اصلاحاتی انجام شد و سپس در نهایت منجر به تصویب قانون بیمه اجتماعی در اردیبهشت ماه ۱۳۳۹ گردید. در سال ۱۳۴۲ با حذف واژه کارگران از نام سازمان بیمه اجتماعی، شمول این قانون به عموم افراد جامعه، جز کارکنان تابع استخدام کشوری با مقررات خاص بیمه ای، تسری یافت و در سال ۱۳۵۲ قانون بیمه اجباری کارگران ساختمانی به وجود آمد که کارگران شاغل در ساختمان، از پوشش بیمه حوادث ناشی از کار برخوردار شدند.

تصویب قانون تامین اجتماعی در سال که ۱۳۵۴ در حقیقت شامل بیمه های اجتماعی می باشد نقطه عطفی در تاریخ تامین اجتماعی ایران است. این قانون با هدف اجرا و تصمیم و گسترش انواع بیمه های اجتماعی به تصویب رسید و در حال حاضر نیز با اصلاحات و تغییراتی معتبر و مجری است. ماده ۳ قانون یاد شده تامین اجتماعی موضوع آن قانون را شامل موارد زیر دانسته است: الف حوادث و بیماری ها ب- بارداری ج- غرامت دستمزد د- ازکارافتادگی ه- بازنشستگی و- مرگ. به موجب قانون بیمه بیکاری مصوب ۱۳۶۹/۶/۲۶ مقرری بیمه بیکاری نیز به این حمایت ها افزوده شده است.

علاوه بر کارگران مشمول قانون کار و سایر مزدبگیرانی که نظام حمایتی خاصی دارند، به موجب قوانین بعدی صاحبان حرف و مشاغل آزاد، قالیبافان و رانندگان حمل و نقل بار و مسافر بین شهری نیز مشمول قانون تامین اجتماعی قرار گرفته اند.

تصویب قانون بیمه همگانی خدمات درمانی کشور در تاریخ ۱۳۷۳/۸/۳ و تصویب قانون ساختار نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی در تاریخ ۱۳۸۳/۲/۲۱ و سرانجام تاسیس صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر در سال ۱۳۸۴ را باید گامی مهم در جهت تحقق

نظام عام تامین اجتماعی و اجرای اصل ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی دانست. (بادینی، ۱۳۸۵: ۱۸).

همانطور که در بالا گفته شد مسائل مربوط به تامین اجتماعی پس از ماشینی شدن جامعه ها و گسترش تصادف ها و ده ها عوارض دیگر مورد توجه حقوقدانان و برنامه ریزان قرار گرفته است و هر بلوکی به گونه ای در حل این گروه به تناسب نظام حکومتی خود کوشیده است. اما اسلام از چهارده قرن قبل رسیدگی و مراقبت از بیماران و اسیران و حمایت از زندانیان و زنان بی سرپرست و زنان باردار و کودکان را مطرح کرده^(۱) و این اصول به اندازه ای دلپذیر و اعجاب انگیز است که گویی آورنده شریعت از وضع کنونی جامعه ها کاملاً آگاه بوده است.

۵- انواع نظام های تامین اجتماعی

طبقه بندی خاص و روشنی که در جوامع بین المللی در خصوص نظام های تامین اجتماعی پذیرفته شده باشد وجود ندارد. نویسندگان آلمانی، اغلب نظام های تامین اجتماعی را به دو دسته رسمی و سنتی تقسیم بندی می کنند. سایر نویسندگان از طبقه بندی هایی مثل نظام های خصوصی در مقابل نظام های دولتی استفاده کرده اند. (نیکپور، ۱۳۸۴: ۹-۵). در کشور ما نیز نظام تامین اجتماعی بر دو پایه نظام بیمه ای و غیر بیمه ای (حمایتی) قرار گرفته است.

۵-۱- نظام بیمه ای

این نظام به منظور پیشگیری از فقر ناشی از عوامل غیرقابل کنترل (بیکاری، پیری، مرگ نان آور خانه و یا از کار افتادگی) طرح ریزی گردیده و از مشارکت دولت، کارفرما و بیمه شده تشکیل می شود و به طور کلی هدف عمده آن حمایت از اشتغال، رفع موانع تولید و تامین رفاه افراد شاغل و خانواده ایشان می باشد. (اعتضادپور و رجبی راد، ۱۳۷۴: ۲۲)

به طور کلی سازمان هایی که بر اساس نظام بیمه ای در این بخش فعالیت می کنند دو نوع مزایا و خدمات به افراد تحت پوشش خود ارائه می دهند؛ یکی خدمات درمانی و

۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رک: محمودی، مالک، بهادری، ابراهیم، بهزیستی و تامین اجتماعی در اسلام، زیر نظر حضرت آیه الله جعفر سبحانی، چاپ اول ۱۳۸۹، اداره روابط عمومی سازمان بهزیستی کشور.

مراقبت های پزشکی و دوم پرداخت مستمری (اعم از بازنشستگی، از کارافتادگی و...) . . برخی از سازمان های موجود در ایران ممکن است هر دو نوع خدمت را ارائه دهند و برخی تنها متولی یک بخش از آنها هستند. (استوارسنگری، ۱۳۸۴ : ۶۹-۷۰). در متون تامین اجتماعی سه گونه رفتار کلی بیمه ای مطرح شده است، «بیمه های اجتماعی و صندوق های احتیاط و طرح مسئولیت کارفرما» سه راهبرد بیمه ای است که کم و بیش به آن عمل می شود. (شورای پژوهشی موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی، ۱۳۷۸: ۲۲-۲۰)

۵-۲- نظام حمایتی

این نظام در مقابل نظام بیمه ای قرار دارد و هنگامی مطرح می شود که فرد مورد حمایت قدرت مشارکت مالی در نظام بیمه ای تامین اجتماعی را نداشته باشد، چنین فردی یا دچار انواع معلولیت های جسمی، ذهنی و روانی است به گونه ای که درآمدی که حاصل می کند از حد نیاز او پایین تر است و یا اینکه شغلی ندارد که کسب درآمد کند و این امکان برایش نیست که در پرداخت هزینه های نظام بیمه ای مشارکت کند. (عسگری زاده، ۱۳۷۳: ۲۳۲). حوزه حمایتی مبتنی بر تابعیت و شهروندی است و شامل مساعدت ها و خدمات اجتماعی می باشد.

۶- مبانی اسلامی و حقوقی تامین اجتماعی

تامین اجتماعی همانند سایر حق های انسانی مطالبه ای است که نیازمند توجیه است؛ به دیگر سخن این مطالبات، بدیهی و بی نیاز از استدلال نیستند. در مبانی نظری دو محور اصلی قابل ذکر است: محور اول تحت عنوان مبانی اسلامی و فقهی و محور دوم مبانی حقوقی و فلسفی می باشد.

۶-۱- مبانی اسلامی

۶-۱-۱- نوع دوستی

توجه به همنوعان و احساس محبت و دلسوزی نسبت به ایشان آدمی را به یاری آنان فرا می خواند تا در هنگام نیاز یاور ایشان باشد و مودت و رحمت نسبت به نوع انسان مقتضای فطرت انسانی است و سفارشاتى چون توجه به محرومان و یتیمان و نیازمندان با توجه به این انگیزه فطری در دین فطری گنجانده شده است، بنابراین یکی از ابعادى که

مربوط به بحث تامين اجتماعي مي شود «نوع دوستي» است. (قابل، ۱۳۸۳، ۴۴-۴۶).

۶-۱-۲- همبستگی اجتماعي

انسان در زندگي اجتماعي خود، نیازمند همکاري و همبستگی با افراد ديگر است و هيچ کس نمي تواند به صورت فردي، بريده از اجتماع، زندگي کند. خوشبختي افراد هر اجتماعي تا حد زيادي بستگي به ميزان اين همکاري دارد. در جامعه اي که طبق الگوي اسلامي بر اساس وحدت عقيدتي و مکتبي تشکيل مي گردد، مسلمانان خود را در برابر نيازها، مشکلات و گرفتاريهاي برادران خود، بي تفاوت احساس نمي کنند، بلکه بر خود لازم مي دانند که در اين گونه موارد، به ياري آنان بشتابند.^(۱)

همبستگی اجتماعي مي خواهد انسان ها را متوجه کند که «زندگي اجتماعي را» صرفا در حصار «خانواده نسبي و سبي» محصور نکنند و اجتماع ملي و حتي اجتماعي جهاني را نيز که مصداق بالاتري از زندگي اجتماعي است در تصور خویش جای دهند، چرا که هر گونه تغيير و تحول در گوشه اي از اين جهان، در ساير جوامع بشري تاثير مي گذارد. (قابل، ۱۳۸۳ : ۴۶-۴۷)

۶-۱-۳- مسئوليت پذيري

در جامعه اسلامي، «مسئوليت پذيري» کليه افراد جامعه، يکي از اصول و مباني اسلامي در ارتباط با برخورداری از تامين اجتماعي است. وقتي از همبستگی اجتماعي و ضرورت فقر زدائي سخن به ميان مي آيد، ضرورتا اين خطاب متوجه کليه پيروان شريعت و تمامي افراد جامعه مي شود. (فاضل لنکراني، ۱۳۸۳، ص ۳۰۶)

۶-۱-۴- امنيت و آرامش

ايجاد امنيت و آرامش خاطر در زندگي اجتماعي که با آسيب هايي از قبيل بيماري، بیکاري، ازکارافتادگي، کهنسالي، بي سرپرستي، فقر و محروميت، ورشکستگي، از بين رفتن سرمايه و انواع حوادث ناگوار همراه است، يکي از عمده ترين اهداف و مباني در برخورداری از حق بر تامين اجتماعي است. ترديدي نيست بسياري از پديده هاي اجتماعي

۱. عن الصادق (ع)، عن ابيه عن النبي (ص) قال: والله لقضا حاجه المومن خير من صيام شهر و اعتكافه امام صادق (ع) از جد خود رسول خدا نقل مي کند که آن حضرت فرمود: سوگند به خداوند برطرف کردن نیاز مومن بهتر از روزه گرفتن و اعتکاف به مدت يک ماه است. (محمودي و بهادري، ۱۳۸۹: ۱۵-۱۹)

همچون قانون، حکومت، نهادهای نظامی و نیروهای مسلح، دستگاه قضائی و امثال آنها بیشتر برای همین هدف پدید آمده اند که نشان از اهمیت امنیت و آرامش برای انسان ها دارد.

تامین اجتماعی در حقیقت در پی ایجاد امنیت نسبت به «حفظ درآمدها» و اطمینان از آینده ای مناسب و نجات دادن آنهایی که به خاطر نداشتن یا از دست دادن درآمد خویش در متن خطر قرار گرفته و در حقیقت دچار ضرر و زیان شده اند می باشد. این نوع خاصی از ایجاد امنیت اقتصادی و سلامت روانی و بدنی است که راهکارهای تامین اجتماعی برای تامین آن در نظر گرفته شده اند. (قابل، ۱۳۸۳: ۵۲-۵۴)

۶-۱-۵- رفع فقر و محرومیت

هدف و مبنای برخورداری همه افراد از حق بر تامین اجتماعی و برابری بین آنها «رفع فقر و محرومیت» موجود در جامعه و رساندن وضعیت اقتصادی نیازمندان به حد وسط است. و در متون اسلامی موضع گیری شدیدی در برابر فقر دیده می شود. ابن ابی الحدید در شرح خطبه ۲۰۰ حضرت امیر -علیه السلام- می نویسد: خداوند بر پیشوایان مقرر فرموده که خود را در معیشت با مردم تنگدست، برابر دارند تا بینوایی را رنج بینوایی به هیجان نیاورد و موجب هلاکش نگردد، و بر پیشوای عادل و دادگر واجب است که خود را در پوشاک و خوراک به ضعیف ترین مردمان همانند سازد تا مردمان فقیر هلاک نگردند، زیرا آنان پیشوایان را در آن هیئت و خوراک ببینند و انگیزه بیشتری برای ترک دنیا و خودداری از شهوت ایجاد خواهد کرد. (حائری، ۱۳۷۸: ۹۵)^(۱)

۶-۱-۶- عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی در اندیشه دین از چنان جایگاه ویژه ای برخوردار است که هیچ امر دیگری با آن قابل مقایسه نیست. تمامی موضوعات دینی، از توحید گرفته تا امامت و از آرمان های فردی گرفته تا هدف های اجتماعی همه بر محور عدل استوار شده است.

۱. حضرت علی (ع) در نامه ای به «قثم بن عباس» کارگزار مکه نوشتند: به مال خدا (اموال عمومی) که نزد تو فراهم شده است، رسیدگی کن و آنها را به عیالمدان و گرسنگانی که در آنجا هستند برسان و نیازهای گوناگون آنان را برطرف ساز و باقیمانده را نزد ما بفرست تا میان کسانی که در اینجا هستند قسمت کنیم. (فیض الاسلام، ۱۳۵۱: ۱۰۶۲)

هدف بودن «عدالت اجتماعی» در متون مربوط به «تامین اجتماعی» نیز با صراحت آمده است. در بیانیه فیلادلفیا که از سوی انجمن بین المللی تامین اجتماعی و سازمان بین المللی کار به سال ۱۹۴۴ صادر شد، عبارت «عدالت اجتماعی بدون تامین اجتماعی نمی تواند وجود داشته باشد» به عنوان شعار اصلی انتخاب شد. (پناهی، ۱۳۷۶: ۱۲). بنابراین هماهنگی کامل در این بخش از مبانی و اهداف بین آموزه های روایی اسلام و مقوله تامین اجتماعی وجود دارد.

۲-۶- مبانی حقوقی

در مباحث حقوقی و فلسفی به لحاظ نظری سه شاخص را می توان برای برخورداری از حق بر تامین اجتماعی برشمرد: حیثیت و کرامت ذاتی انسانی، عدالت توزیعی، همبستگی اجتماعی. البته هر یک از این سه مبنا نیاز به شرح دارد.

۲-۶-۱- حیثیت و کرامت ذاتی انسانی

در واقع احترام به کرامت ذاتی انسان ها و رعایت شان آدمیان ایجاب می کند تدابیر لازم برای حمایت از تک تک ایشان در مقابل مشکلات اقتصادی و اجتماعی و خطر ها و حوادث گوناگون زندگی اندیشیده شود و وسایل و مقدمات لازم برای تامین امنیت و آسایش و رفاه آنها فراهم گردد، وگرنه تمامیت جسمانی و معنوی و شخصیت و حیثیت ایشان در کوران حوادث و مشکلات و خطر های بزرگی که پیوسته در کمین است به شدت لطمه خواهد دید، و روشن است که چنین چیزی با اصل احترام به کرامت و ارزش ذاتی آحاد انسان ها منافات دارد. (راسخ، ۱۳۸۴: ۲۷-۳۶).

از سوی دیگر اگر سطوح ابتدایی و متوسط نیازها و خواسته های انسان ها در قالب کمک ها و حمایت های تامین اجتماعی و نظایر آن برآورده نگردد، اساسا فرصتی برای پرداختن به مراتب بالای این نیازها و خواسته ها همچون آزادی، مشارکت سیاسی و رشد و شکوفایی اندیشه و خرد و خلاقیت فردی باقی نخواهد ماند و اعضای جامعه پیوسته دغدغه تامین نازل ترین مراتب نیازهای خویش را خواهند داشت که در غذا، مسکن، لباس و سلامت و بهداشت خلاصه می شود و نوبت به اندیشیدن در باره مراتب بالاتر نیازها و علائق انسانی - که غالبا از نوع سیاسی، مدنی و فرهنگی هستند - و مطالبه آنها به عنوان یک حق، نخواهد رسید. به تعبیر دیگر، ایفاء و استیفای حقوق اقتصادی و اجتماعی که به ویژه

در قالب حمایت های رفاهی تامین اجتماعی ظاهر می شوند، مقدمه و پیش شرط ضروری و لازم برای سوق یافتن به سوی مراتب عالی تر حق ها و مهیا کردن ایشان در جهت ارتقاء به مراتب عالی تر حیات معقول بشری است و از این طریق است که نخستین گام های ضروری برای احترام به شخصیت انسانها و پاسداشت کرامت و ارزش ذاتی ایشان برداشته می شود. (28-Eibe Ridel, 2007, 17). از این رو برخی نویسندگان تصریح کرده اند که برخورداری از حداقل امکانات لازم برای زندگی، به گونه ای تضمین حق های مدنی و سیاسی و احترام به حیثیت انسانی است و انسان هایی که حداقل امکانات را نداشته باشند، از حیات انسانی متناسب با حیثیت خویش بهره مند نخواهند بود. (سید قاری سید فاطمی، ۱۳۸۲ : ۴۰) تامین اجتماعی نیز به عنوان حقی بشری است که در مواد ۲۲ و ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۹ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از آن یاد شده است. این حق از کرامت ذاتی بشر نشأت گرفته و جزء حقوق بنیادین بشر محسوب می شود که نه تنها دولت ها بلکه جامعه بین المللی مسئول تضمین آن هستند. (Khurana, 2001, p. 2)

۶-۲-۲- همبستگی اجتماعی

در فرانسه، مکتب همبستگی اجتماعی که توسط لئون بورژوا مطرح شد، مبنای اصلاحات بسیاری قرار گرفت. طبق عقاید این مکتب، افراد یک اجتماع به یکدیگر وابسته اند و باید در عمل از طریق عدالت اجتماعی این همبستگی به ظهور برسد تا هر کس به حق خود نائل شود، نه این که عده ای بیش از حق خود از اجتماع بهره مند و دسته ای دیگر از مزایای جامعه محروم بمانند. تاثیر این مکتب را در گسترش بیمه های اجتماعی و تامین اجتماعی نمی توان انکار کرد. (عراقی، ۱۳۵۶: ۴۰)

۶-۲-۵- توجیه بر مبنای تئوری عدالت توزیعی

اصولا رفاه و تامین اجتماعی را با توجه به اصل عدالت و به ویژه عدالت اجتماعی و برابری توجیه می کنند، هر چند که امروزه کمک های رفاهی عمدتا بر اساس نیاز واقعی توجیه می شود. (17-Campbell, 2001: 16) نظریه عدالت رالز که آن را «عدالت به عنوان انصاف»^(۱) نامیده است دارای دو اصل است: اصل اول عدالت یا اصل تساوی^(۲) که بر

1. Justice as fairness
2. First principle of justice

اساس آن اصولاً در توزيع منافع اجتماعي بايد به همه اعضاي جامعه سهم برابري داده شود؛ يعني هر آنچه که براي انديشيدن و طرح ريزي و برنامه ريزي براي زندگي ضروري است، مانند حقوق و آزادي ها، فرصت ها، اختيارات، درآمد، ثروت، عزت نفس و نيز تکاليف اجتماعي بايد به گونه مساوي در بين شهروندان تقسيم شود. گاه اين اصل به طور خلاصه اين گونه نيز بيان مي شود: «تامين حداکثر آزادي براي هر فرد که با آزادي ساير افراد سازگار باشد». اصل دوم عدالت يا اصل تفاوت^(۱) که بر اساس آن، گاه نابرابري در توزيع به شرط اين که وضعيت نيازمندترين افراد جامعه را بهبود بخشد، مجاز است. (سيد فاطمي ۱۳۸۲: ۶۱-۲)

۷- بررسي تامين اجتماعي در قوانين جمهوري اسلامي ايران

۷-۱- تامين اجتماعي در قانون اساسي

تامين اجتماعي به مفهوم عام آن در اصل ۲۹ قانون اساسي جمهوري اسلامي ايران بيان شده است. اين اصل بر چند نکته تصريح و تأکيد دارد؛ بيان مصاديق خدمات و حمايت هاي اجتماعي، اشاره به روش هاي بيمه اي با تصريح بر اين که حق بر تامين اجتماعي، حقي است همگاني يعني اينکه نظام تامين اجتماعي ايران بر اساس اين اصل مهم قانون اساسي، بر پايه ي دو راهبرد استوار است: بيمه هاي اجتماعي، مساعدت اجتماعي. به علاوه اينکه تعهد دولت در قبال تامين اجتماعي بر اساس اين اصل، از طريق تدارک وسايل و موجباتي که منجر به برقراري نظام جامع تامين اجتماعي گردد، به منزله تعهد به حصول نتيجه است. (نصيري، ۱۳۸۲: ۱۷۶) با گذشت ۳۰ سال از پيروزي انقلاب، اصل ۲۹ قانون اساسي که هم چون ديگر اسناد مهم حقوق بشري «برخورداري از تامين اجتماعي» را «حق همگان» دانسته، تا حد بسيار زيادي محقق نشده است.

علاوه بر اصل ۲۹ قانون اساسي، در بند ۱۲ اصل سوم قانون اساسي جمهوري اسلامي ايران، بر تعميم بيمه به عنوان يکي از راه هاي رفع محروميت تأکيد شده است. در اصل «۱۰» نيز تدوين قوانين و برنامه ريزي ها در جهت حمايت از خانواده و استواري روابط خانواده مقرر گرديد که يقيناً حمايت از بنیان خانواده و نيز پرداخت مستمري وظيفه بگيري به آنها

و همچنین سایر حمایت‌های تامین اجتماعی از قبیل مستمری از کارافتادگی و بازنشستگی در جهت ایجاد و حمایت از روابط خانوادگی است. در اصل «۲۱» نیز ایجاد بیمه خاص بیوه‌شدگان و زنان سالخورده‌ی بی‌سرپرست از جمله سیاست‌های تامین اجتماعی عنوان شده و دولت را موظف به تضمین این حقوق و اجرای آن‌ها نموده است.

۲-۷- تامین اجتماعی در قانون تامین اجتماعی

در ماده‌ی (۱) «قانون تامین اجتماعی» (مصوب ۱۳۵۴) آمده است: «به منظور اجراء و تعمیم و گسترش انواع بیمه‌های اجتماعی و استقرار نظام هماهنگ و متناسب با برنامه‌های تامین اجتماعی سازمان تامین اجتماعی که در این قانون «سازمان» نامیده می‌شود تشکیل می‌گردد». (مجموعه قوانین و مقررات کار و تامین اجتماعی، ۱۳۸۳: ۱۳۲۲)

در ماده‌ی ۲ بند ۱ آن، آمده است که «بیمه شده شخصی است که رأساً مشمول مقررات تامین اجتماعی بوده و با پرداخت مبلغی به عنوان حق بیمه، حق استفاده از مزایای مقرر در این قانون را دارد». در بند ۲ همین ماده آمده است که: خانواده بیمه شده نیز به تبع بیمه شده از مزایای موضوع این قانون استفاده می‌کنند. در ماده‌ی (۴) مشمولین این قانون مشخص شده است: الف- افرادی که به هر عنوان در مقابل دریافت مزد یا حقوق کار می‌کنند. ب- دریافت‌کنندگان مستمری‌های بازنشستگی، از کارافتادگی و فوت. مواردی که بیمه‌شدگان و افراد خانواده آن‌ها از زمانی که مشمول مقررات این قانون قرار می‌گیرند شامل حوادث، بیماری، بارداری، مرگ، از کارافتادگی (جزئی و کلی)، بازنشستگی، ازدواج و عائله‌مندی است. آن‌چه که از مجموعه قوانین و مقررات تامین اجتماعی برداشت می‌شود این است که، با وجود اینکه عنوان قانون، «تامین اجتماعی» است، اما این قانون مختص کسانی است که در مقابل دریافت مزد یا حقوق کار می‌کنند و با پرداخت مبلغی به عنوان حق بیمه، از مزایای این قانون نیز می‌توانند برخوردار شوند. پس مطمئناً این قانون رویکردش به سوی نظام بیمه‌ای است. از آنجاکه نظام تامین اجتماعی، مجموعه دو راهبرد بیمه‌ای و حمایتی است، پس عنوان این قانون، عنوان صحیحی نیست و باید در عنوان آن تجدید نظر شود. با توجه به اینکه همانطور که گفته شد، رویکرد قانون اساسی هر دو نظام بوده است، جای خالی قانونی که نظام حمایتی را تعریف کند و به طور مشخص و ماده به ماده، تمامی موارد آنرا شرح و بسط دهد، کاملاً حس می‌شود.

۷-۳- قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی

در قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۸۳/۲/۲۱ ضمن تقسیم نظام تأمین اجتماعی ایران به سه حوزه بیمه‌ای، حمایتی و امدادی، اهداف، سیاست‌ها و اصول کلی نظام تأمین اجتماعی مانند «انسجام کلان سیاست‌های رفاهی»، «حمایت از همه افراد کشور»، «ایجاد هماهنگی در بین حوزه‌های سه گانه»، «قلمرو، اهداف و وظایف هر یک از این حوزه‌ها» بیان گردیده است. در قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، حوزه بیمه‌ای به دو بخش بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های درمانی تفکیک شده است.^(۱)

خدمات بیمه‌های اجتماعی و درمانی، به ترتیب معیشت و سلامت مردم را تأمین می‌کنند و بیمه‌های درمانی جزئی جدایی ناپذیر از نظام بیمه اجتماعی است. در ماده‌ی سه قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، این نکته به صراحت روشن شده است که در سطح بیمه همگانی، همه‌ی افراد جامعه به ویژه مزدبگیران و صاحبان حرف و مشاغل آزاد، خویش فرمایان و شاغلان غیر دائم (موقت)، روستائیان، عشایر، زنان بیوه و سالخورده و خودسرپرست و کودکان باید تحت پوشش قرار گیرند. مفاد این ماده قانونی نشان می‌دهد که پوشش جمعیت در بیمه‌های درمانی در سطح همگانی است. اما با تأکیدی که در بند الف ماده‌ی سه شده است؛ «گسترش نظام بیمه‌ای و تأمین سطح بیمه همگانی برای آحاد جامعه با اولویت دادن به بیمه‌های مبتنی بر بازار کار اشتغال»، عملاً دوباره بیمه‌های اجتماعی را مختص افراد شاغل می‌نماید. در واقع این دوگانگی ناشی از همان تفاوت‌های بین بیمه‌های اجتماعی و بیمه‌های درمانی است، که در بخش اول به آن اشاره شده است. انتظار می‌رفت که در این قانون، پوشش حمایتی (مساعدت اجتماعی) به صورت بسیار دقیق تعریف شود.

۸- جمع بندی و تحلیل

اگر چه در دنیای گذشته مناسبات اخلاقی که حاصل آنها نوعی تأمین نیازهای مادی و معنوی بوده، وجود داشته است اما یک نظام تأمین اجتماعی فراگیر که دولت، مردم و نهادهای غیر دولتی به طور مشترک و با تعامل در آن مشارکت کنند، وجود نداشته است. لذا تأمین اجتماعی از پدیده‌های دوران مدرن است. اهداف و مبانی شریعت محمدی (ص) با تأمین اجتماعی در تمامی موارد همراه و هم‌نواست و هیچ گونه اختلاف نظر و دیدگاهی در

۱. بند الف، ماده ۲ قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۸۳.

این خصوص وجود ندارد. مقوله تامین اجتماعی شامل مساعدت ها و خدمات حمایتی نسبت به افراد و گروه هایی است که به تنهایی از عهده هزینه زندگی خویش بر نمی آیند و نیازمند حمایت دیگران اند و همچنین در برگیرنده راهکارهای اجباری آینده نگرا نه نسبت به بیمه های اجتماعی افراد است که آن هم به نوعی با کمک قوانین اجرایی و اجبار کارفرما و دولت به پرداخت سهم عمده ای از حق بیمه و هزینه های آن به نفع بیمه شده تامین می گردد. در مفهوم عام خود نیز تامین اجتماعی «رفتار اخلاقی» است که افراد یا سرپرستی جامعه به آن مبادرت می ورزند. یعنی «بایدهایی» است که مسئولیت انجام آن متوجه فرد و جامعه شده است. حتی اگر تامین اجتماعی تبدیل به قوانین حقوقی شده باشد باز هم در مقوله اخلاق قرار می گیرد.

در نظام حقوق داخلی قوانین متعددی ناظر به تامین اجتماعی به تصویب رسیده و راهکارهای بیمه ای را طراحی و اعمال کرده است، اما متأسفانه قوانین موجود به صورت روشن به مساعدت های اجتماعی نپرداخته است و به نظر می رسد مجموعه قانونی مدون و مشخص برای مساعدت های اجتماعی نیز لازم است در این زمینه تدوین گردد.

منابع پیشنهادی جهت مطالعه بیشتر

الف: کتب

- ۱- ابراهیمی، محمد حسین، بیمه و تامین اجتماعی از دیدگاه اسلام، تهران، ۱۳۷۵
- ۳- پناهی، بهرام، «اصول و مبانی نظام تأمین اجتماعی»، چاپ اول، انتشارات سوره، تهران، ۱۳۷۶
- ۴- عرفانی، توفیق، «قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران»، چاپ اول، کیهان، تهران، ۱۳۸۱
- ۵- قابل، احمد، «اسلام و تامین اجتماعی (مبانی و راهکارهای حمایتی و بیمه ای در قرآن، روایات و فقه اسلامی)» چاپ اول، ۱۳۸۳

ب: پایان نامه

- ۷- رشیدی، لاله، «حق بر تامین اجتماعی در نظام بین المللی حقوق بشر با نگاهی به برنامه های توسعه اول تا چهارم»، به راهنمایی سید محمد هاشمی، پایان نامه دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی دانشکده حقوق دانشگاه مفید، ۱۳۸۷.

۸- شفیعی، جعفر، «رفاه اجتماعی و قانون ساختار نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی»، به راهنمایی سید محمد هاشمی، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۶.

ج: مقالات

- ۹- بادینی، حسن، «جایگاه حقوق تامین اجتماعی در نظام حقوقی»، فصلنامه تامین اجتماعی، سال نهم، شماره ۳۰، پاییز ۱۳۸۶.
- ۱۰- بادینی، حسن، عراقی، سید عزت اله، «بررسی کاستی های قانون تامین اجتماعی بر اساس مطالعات تطبیقی»، فصلنامه تامین اجتماعی، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۸۴.
- ۱۱- ستاری فر، محمد، زمینه تاریخی تامین اجتماعی، فصلنامه تامین اجتماعی، سال اول، شماره اول، تابستان ۱۳۷۸
- ۱۲- کریمی، مظفر، تحلیل محتوا و ویژگی های قانون نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، فصلنامه حقوق تأمین اجتماعی، سال اول شماره دو و سه، تابستان و پاییز ۱۳۸۴

منابع و مآخذ

۱. آراسته خو، محمد، تامین و رفاه اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۵
۲. بادینی، حسن، جزوه حقوق تامین اجتماعی دوره کارشناسی حقوق قضایی، نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۸۴-۱۳۸۵
۳. پناهی، کارکردهای تامین اجتماعی در ایران، پناهی، بهرام، «کارکردهای تامین اجتماعی در ایران (ضرورت برپایی نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی)»، چاپ اول، انتشارات اسپید، ۱۳۸۵.
۴. پناهی، بهرام، فرایند عملیاتی نظام تامین اجتماعی، فصلنامه تامین اجتماعی، شماره اول، ۱۳۷۸
۵. حاج حسینی، حسن، درآمدی بر مبانی تکافل و تامین اجتماعی در اسلام، ماهنامه معرفت، سال هجدهم، شماره ۱۳۹، ۱۳۸۸.
۶. حائری، سید محسن، اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه، ترجمه عبدالعلی آل بویه لنگرودی، تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۷۸، ص ۹۵.
۷. ستاری فر، محمد، زمینه تاریخی تامین اجتماعی، فصلنامه تامین اجتماعی، شماره اول،

تابستان ۱۳۷۸

۸. صدر، محمد باقر، اقتصاد ما، ترجمه محمد مهدی فولادوند، بی جا، بنیاد علوم اسلامی، ۱۳۶۰
۹. طالب، مهدی، «تأمین اجتماعی (با تجدید نظر و افزوده‌ها)»، انتشارات دانشگاه امام رضا(ع)، ۱۳۸۱
۱۰. شورای پژوهشی موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی (خلاصه گزارش)، تهران، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، ۱۳۷۸
۱۱. عراقی، عزت الله، دوره حقوق کار، کلیات، روابط فردی کار، انتشارات دانشگاه ملی ایران، تهران، ۱۳۵۶
۱۲. عراقی، عزت الله و همکاران، درآمدی بر حقوق تأمین اجتماعی (نقد قانون تأمین اجتماعی ایران بر اساس مطالعه تطبیقی)، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، چاپ نخست ۱۳۸۶.
۱۳. فاضل موحدی لنکرانی محمد، القواعد الفقهیة، مرکز فقه الاثمه الاطهار(ع)، ۱۳۸۳.
۱۴. فلسفی، هدایت الله، حق، صلح و منزلت انسانی، مجله حقوقی، شماره ۲۶-۲۷، ۱۳۸۱
۱۵. فیض زاده، علی، مدنی، سعید، «بررسی مفهوم رفاه و تأمین اجتماعی در ایران و جهان در چارچوب زمینه های اجرای نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی و شاخص های مرتبط با آن»
۱۶. فیض الاسلام، علی تقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، تهران ۱۳۵۱ ش، ص ۱۲۹۰
۱۷. قابل، احمد، اسلام و تأمین اجتماعی (مبانی و راهکارهای حمایتی و بیمه ای در قرآن، روایات و فقه اسلامی)، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، چاپ اول، ۱۳۸۳.
۱۸. قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر اول، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲
۱۹. قاری سید فاطمی، سید محمد، مبانی توجیهی اخلاقی حقوق بشر معاصر، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳۵-۳۶.
۲۰. مجموعه قوانین و مقررات کار و تأمین اجتماعی، موسسه حسابرسی و خدمات مالی دایرایان، تهران: انتشارات کیومرث، ۱۳۸۳

۲۱. مجتبی نایینی سید مهدی، فرهنگ اصطلاحات کار و تامین اجتماعی، هران: موسسه کار و تامین اجتماعی، ۱۳۷۲.
۲۲. معاونت حقوقی و امور مجلس سازمان تامین اجتماعی، قانون ساختار نظام جامع رفاه و تامین اجتماعی، تهران: موسسه فرهنگی و هنری آتیه، سال ۱۳۸۳.
۲۳. محمودی، مالک و بهادری، ابراهیم، بهزیستی و تامین اجتماعی در اسلام زیر نظر حضرت ایه الله جعفر سبحانی، اداره کل روابط عمومی سازمان بهزیستی کشور ۱۳۸۹
۲۴. ماینونی دیتینیانو، بئاتریس، بیمه ها و حمایت های اجتماعی، ترجمه ایرج علی آبادی، ۱۳۸۰
۲۵. ملکوند فرد، فرخ، بازشناسی و تحلیل عملکرد پنجاه ساله سازمان تامین اجتماعی در قلمرو بیمه بازنشستگی، فصلنامه تامین اجتماعی، شماره ۱۵، سال پنجم، زمستان ۱۳۸۲.
۲۶. مبشری، اسد الله ترجمه بخشی از نهج البلاغه، دو نامه از امام علی (ع)، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۴.
۲۷. نصیری، مرتضی، «مبانی حقوق تأمین اجتماعی در ایران»، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، تهران، چاپ اول ۱۳۸۲
۲۸. نیکپور، حسام، طبقه بندی نهادی نظام های مختلف تامین اجتماعی، فصلنامه تامین اجتماعی، سال هفتم، شماره بیست و دوم، پاییز ۱۳۸۴
29. Campbell, Tom (2001), Justice, London, 2 edition, Macmillan Press LTD.
30. East, Robert, Social Security Law, Macmillan, 1999.
31. Harris, neville, social security law in context, oxford university press, 1999
32. waston, p, social security law of the European communities, oxford; mansell, 1980.
33. Khurana J (2001), social Welfare Entitlements and The Role of Law: Guaranteeing Equality in Denmark and Canada,” JOURNAL Of Law and Social Policy “.
34. Ri Edel, Eibe, Social security as a Human Right, Springer - Verlag, Berlin Heidelberg, 2007.

امام خمینی (ره):

و از شورای محترم نگهبان می‌خواهم و توصیه می‌کنم، چه در نسل حاضر و
چه در نسل های آینده که با کمال دقت و قدرت و طایف اسلامی و ملی خود
را ایضا و تحت تاثیر هیچ قدرتی واقع نشوند و از قوانین مخالف با شرع مطهر و
قانون اساسی بدون هیچ ملاحظه ای جلوگیری نمایند.

(صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۴۲۲)

مرکز تحقیقات شورای نگهبان

آدرس: تهران، خیابان شهید سپهبد
قرنی، کوچه خسرو، پلاک ۱۲
صندوق پستی: ۱۴۶۳ - ۱۳۱۴۵
تلفکس: ۰۲۱ - ۸۸۳۲۵۰۴۵
info@shora-rc.ir
www.shora-rc.ir